

YUNON-BAQTRIYA PODSHOLIGINING SIYOSIY SULOLALARI VA TARIXIY MEROSI

Abdig'apparov Orif Abdunazar o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti Tarix fakulteti o'qituvchisi

Shirinov Mirzohid Isrofil o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti Tarix fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada miloddan avvalgi III–II asrlarda Markaziy Osiyoda shakllangan Yunon-Baqtriya podsholigining siyosiy sulolalari, asosiy hukmdorlari va ularning tarixiy faoliyati tahlil qilinadi. Tadqiqot asosan numizmatik va arxeologik manbalarga tayangan holda davlatning vujudga kelishi, hududiy kengayishi, ichki siyosiy beqarorligi hamda qulash sabablari masalalarini yoritadi. Shuningdek, Yunon-Baqtriya podsholigining ellinistik madaniyatni Sharqqa tarqatishdagi o'рни va uning Markaziy Osiyo hamda Hindiston shimoli-g'arbidagi uzoq muddatli siyosiy-madaniy merosi ilmiy jihatdan baholanadi.

Kalit so'zlar: Yunon-Baqtriya podsholigi, ellinizm, Diodotidlar, Yevtidemidlar, Yevkratedlar, Baqtriya, numizmatika va arxeologiya, siyosiy sulolalar, ellin-sharqiy sintez, ko'chmanchilar bosqini, tarixiy meros.

Yunon-Baqtriya podsholigi ellinizm davrining sharqiy mintaqalarda namoyon bo'lgan eng muhim siyosiy tuzilmalaridan biri bo'lib, u miloddan avvalgi III–II asrlarda Markaziy Osiyo tarixida alohida o'rin egallaydi. Ushbu davlat Salavkiylar imperiyasining siyosiy zaiflashuvi natijasida Baqtriya hududida vujudga kelib, yunon-makedon siyosiy an'analari bilan mahalliy sharqiy boshqaruv va madaniy unsurlarning sintezi asosida shakllandi.

Yunon-Baqtriya tarixining asosiy muammolaridan biri yozma manbalar kamligi bo'lib, shu sababli davlatning siyosiy tarixi ko'p jihatdan numizmatik va arxeologik dalillarga tayanib tiklanadi. Davlatning vujudga kelishi va Diodotidlar

sulolasi. Yunon-Baqtriya podsholigi taxminan miloddan avvalgi 256–250-yillarda mustaqil davlat sifatida maydonga chiqdi. Uning asoschisi Baqtriya satrapi Diodot I bo‘lib, u Salavkiylar markaziy hokimiyatining zaiflashuvidan foydalanib o‘zini mustaqil hukmdor deb e‘lon qildi[3]. Shu tariqa Yunon-Baqtriyada Diodotidlar sulolasi hukmronligi boshlandi. Diodot I ning vorisi Diodot II davrida davlat siyosiy jihatdan mustahkam bo‘lsa-da, ichki ziddiyatlar va tashqi bosimlar kuchaya boshladi. Aynan shu omillar keyingi sulolaviy o‘zgarishlarga zamin yaratdi.

Yevtidemidlar sulolasi va hududiy kengayishlar. Miloddan avvalgi III asr oxirida hokimiyat Yevtidem I boshchiligidagi yangi sulola qo‘liga o‘tdi. Yevtidem I Yunon-Baqtriyani markazlashgan va harbiy jihatdan kuchli davlatga aylantirdi. Uning hukmronligi Salavkiy hukmdori Antiox III bilan olib borilgan siyosiy-militar qarama-qarshiliklar fonida kechib, natijada Baqtriya mustaqilligi saqlab qolindi[4].

Yevtidem I ning o‘g‘li Demetriy I davrida Yunon-Baqtriya tarixida eng faol ekspansion siyosat amalga oshirildi. Demetriy I qo‘shinlari Hindistonning shimoli-g‘arbiy hududlariga yurishlar qilib, ellinistik siyosiy ta’sir doirasini kengaytirdi. Bu yurishlar keyinchalik Indo-yunon podsholiklari shakllanishiga asos bo‘lib xizmat qildi. Demetriy I ning tangalarida yunon ilohlari bilan bir qatorda mahalliy diniy ramzlarning aks etishi madaniy moslashuv siyosatini ko‘rsatadi[1].

Sulolaviy beqarorlik va Yevkrated I davri. Miloddan avvalgi II asr boshlarida Yunon-Baqtriyada sulolaviy beqarorlik kuchaydi. Antimakus I, Agatokl, Pantaleon kabi hukmdorlar qisqa muddat hukmronlik qilgan bo‘lib, ularning faoliyati asosan numizmatik manbalar orqali ma’lum[5]. Ushbu davr tarixiy rekonstruksiya ilmiy jihatdan eng murakkab bosqich hisoblanadi.

Yunon-Baqtriya tarixidagi eng qudratli hukmdorlardan biri Yevkrated I (taxm. mil.avv. 171/170–145-yillar) bo‘lib, u hokimiyatni usurpatsiya yo‘li bilan egallagan. Yevkrated I “Megas” — “Buyuk qirol” unvonini qabul qilib, o‘z siyosiy da’volarini keng hududlarda mustahkamladi. Uning davrida davlat hududi Hindiston shimoli-g‘arbga qadar kengaydi, tangashunoslik esa yuqori darajada rivojlandi[5].

Inqiroz, tashqi bosqinlar va davlatning qulashi. Yevkrated I vafotidan so'ng Yunon-Baqtriyada siyosiy inqiroz kuchaydi. Yevkrated II, Plato va Geliokl I kabi hukmdorlar qisqa muddat taxtda bo'lib, markaziy hokimiyatni mustahkamlashga muvaffaq bo'la olmadilar. Geliokl I davrida Yunon-Baqtriya podsholigi siyosiy jihatdan yakun topdi.

Davlat qulashining asosiy sabablari ichki sulolaviy nizolar, iqtisodiy tanazzul va tashqi harbiy bosimlar bilan bog'liq edi. Parfiya imperiyasining g'arbdan hujumlari va shimoliy-sharqdan Yuechji (Dayuezhi) ko'chmanchi qabilalarining bosqinlari Baqtriya mudofaa tizimini izdan chiqardi. Numizmatik ma'lumotlarga ko'ra, oxirgi davrda pul muomalasining qisqarishi iqtisodiy inqirozni yaqqol aks ettiradi[4].

Yunon-Baqtriya merosi va tarixiy ahamiyati. Yunon-Baqtriya podsholigi siyosiy jihatdan barham topgan bo'lsa-da, uning madaniy va sivilizatsion merosi Markaziy Osiyo va Hindiston shimoli-g'arbida uzoq vaqt davomida saqlanib qoldi. Yunon shaharsozligi, me'morchilik, san'at, yozuv va boshqaruv an'analari keyinchalik Kushon davlati madaniyatida davom etdi. Oyxonum yodgorligi Sharq va G'arb madaniyatlari sintezining yorqin namunasi sifatida ilmiy jihatdan katta ahamiyatga ega[2].

Xulosa qiladigan bo'lsak, Yunon-Baqtriya podsholigi ellinizmning sharqiy chegarasida shakllangan noyob siyosiy tuzilma bo'lib, uning sulolalari — Diodotidlar, Yevtidemidlar va Yevkratedlar — Markaziy Osiyo tarixida chuqur iz qoldirdi. Davlat tarixi yozma manbalar kamligi sababli asosan numizmatika va arxeologiya asosida qayta tiklanadi. Shu bois Yunon-Baqtriya tarixi zamonaviy tarixshunoslikda ehtiyotkor ilmiy rekonstruksiya talab etadigan, ammo mintaqaning siyosiy va madaniy rivojini tushunishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan mavzu hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Azamat Ziyov. O'zbekiston davlatchiligi tarixi. Toshkent: Sharq, 2000. 78–85-b.

2. B. A. Litvinskiy (tarj.). Markaziy Osiyo sivilizatsiyalari tarixi. II jild. Toshkent: Fan, 2005.112–130-b.
3. A. Asqarov. Qadimgi Baqtriya va So'g'd tarixi. Toshkent: Universitet, 1997. 56-72-b.
- 4.M. Is'hoqov. Numizmatika asoslari. Toshkent: Fan, 2008. 94-110-b.
- 5.Sh. Kamoliddin. Qadimgi davlatlar tarixidan lavhalar. Toshkent: O'qituvchi, 2012. 143-158-b.